

УДК 821/161/2 (477/8)

ББК 83.3 (4 Укр)

РОЗВИТОК КАТОЛИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПРЕСИ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (ГЕНЕЗА, ТЕНДЕНЦІЇ)

Л. М. Гром'як

Чикагський коледж; США, м. Чикаго

У статті досліджується генеза і тенденції розвитку католицької літератури і преси в Західній Україні. Доведено “органічність” такої творчості у західноукраїнському літературно-журналістському середовищі.

Ключові слова: *християнська література, церковні видання, релігійні газети і журнали, українська католицька преса.*

Про розвиток української християнської літератури католицької орієнтації в Західній Україні, зокрема в Галичині, можна говорити щойно з 1772 року, коли Галичина внаслідок поділів Польщі увійшла до складу Австро-Угорської монархії. На той час Австрія виділялася стабільністю і певним порядком. І хоча за віровизнанням вона була католицькою, та все ж австрійський католицизм не мав таких шовіністичних тенденцій, як польський. Українська уніатська церква й українське духовенство, при великій лояльності австрійського уряду, зайняли рівноправне становище з римо-католицькою церквою і духовенством, у чому їм постійно відмовляв польський уряд. 1774 року Марія Тереза (австрійська ерцгерцогиня), щоб наголосити на рівності між “грецьким” і “римським” віровизнаннями, надала українській уніатській церкві нову назву – греко-католицька. Так виникла назва Українська греко-католицька церква (УГКЦ).

Для того, щоб надалі підкреслювати свою лояльність і підтвердити принцип рівноправності щодо різних конфесій, Австрійська монархія здійснювала низку практичних заходів: 1774 року у Відні було відкрито Генеральну Духовну Семінарію (Barbareum) для греко-католиків із Галичини, Угорщини, Хорватії; у 1783 році Йосиф II заснував уже у Львові духовну семінарію «Studium Rutenum»; через рік, знову ж у Львові, – засновано університет, де завдяки старанням єпископа Білянського деякі предмети (філософія і богослов'я) викладалися українською мовою. Крім того, значно поліпшилося правове й економічне становище греко-католицького духовенства. Вершиною цих реформ було створення у 1808 році на базі львівського єпископства Галицької митрополії. Таку пропозицію вніс ще у 1773 році Лев Шептицький (тоді львівський єпископ), “аргументуючи її тим, що Галицька грецька митрополія розширить політичний вплив Австрії серед уніатів Західної України, яка тоді ще

була частиною Польщі (до другого поділу 1793 р.), і допоможе поборювати там “схизматичну” пропаганду Росії” [1, с.134].

Усі ці заходи мали великий вплив як на розвиток культурного, освітнього середовища українського населення, так і на формування українського національного духовенства, яке стало в наступні десятиліття провідною верствою українського народу в Західній Україні. Натомість у Східній Україні православна церква, з 1685 року підпорядкована Московському патріархатові, втратила свою автономію, свою духовну сутність і поступово повністю зрусифікувалася.

Уніатська церква переживала у той час відродження. Проведені австрійським урядом реформи дали змогу значно підвищити освітній і громадський рівень греко-католицького духовенства. Греко-католицька церква в Галичині стала національною українською церквою, а духовенство активно взялося за пробудження національної свідомості своїх вірних. Воно почало перебирати функції політичного і культурного керівництв української спільноти. Дещо пізніше це керівництво на себе перейняла світська інтелігенція, багато представників якої були вихідцями зі священничих родин. Але на той час греко-католицька традиція, яка “...витримала шалений натиск у XVII столітті з боку польських урядовців і церковних кіл, а також промосковськи настроєних православних традиціоналістів, з початку XVIII століття поступово перетворюється в єдиний речник українського християнства, оплот української духовності і національної ідентичності” [2, с.46]. Про це свідчать факти, що українські священники виступали як на місцевому, так і на урядовому рівнях за рідну мову, за відрубність галицьких і наддніпрянських українців від Польщі та Росії, за національну самоідентичність.

Одними із перших таких “будителів” свого народу були члени перемиського літературно-освітнього гуртка під керівництвом єпископа Івана Снігурського.

Велику роль у розвитку освіти відіграли монаші чини, зокрема зреформований чин отців Василіян, який багато доклався до організації та розвитку середніх шкіл (колегій і ліцеїв), котрі витримували конкуренцію з польськими єзуїтськими колегіумами.

У 1815 році єпископ М.Левицький вносить меморіал до уряду з вимогою викладати в сільських школах українською мовою. Деякі поступки в цьому напрямку були зроблені, тому священники, які мали високі освітні дані (а серед світських людей було мало спеціалістів з різних ділянок знань), взялися за філологічні дослідження і почали давати потрібні матеріали для навчання у школах. Першу граматику українською мовою написав у 1823 році о. Іван Могильницький, за ним уклали граматики отці: І. Лаврівський, П. Паславський, Й. Левицький, І. Вагилевич, Я. Головацький, М. Шашкевич, М. Осадца та ін. Чимале значення мали студії з української мови отця і професора Омеляна Огоновського.

Не менші заслуги священиків і в дослідженні української літератури. Перший короткий огляд її розвитку подав уже І. Могильницький у своїй граматиці. Згодом працював над цим як професор української мови та літератури Львівського університету о. Яків Головацький. Професор о. Омелян Огоновський видав першу історію української літератури (1887-1893) та здійснив перше наукове видання творів Т. Шевченка. Немало доклався до цієї роботи і Гнат Онишкевич.

Справжнім джерелом натхнення для українського народу став патріотичний гурток студентів греко-католицької семінарії «Руська трійця» (1832). М. Шашкевич зі своїми однодумцями здійснив, за словами І. Франка, “мовну революцію”, давши початок творенню української літератури в Галичині розмовною мовою.

Важливим кроком у духовному розвитку галицьких українців було створення в 1848 році у Львові Головної руської ради, яку очолив єпископ-помічник Григорій Яхимович, та Собору руських учених, який започаткував о. М. Устияновим і котрий мав на меті розвивати культуру та освіту на національній основі.

З 50-х років XIX ст. відбувалися події, що були малосприятливі для розвитку національної та християнсько-католицької ідей в Галичині, але під кінець століття церковне й національне життя пожвавилось. Цьому процесові сприяли: діяльність галицького митрополита Сильвестра Сембратовича, за понтифікату, якого почалася католицька преса («Руський Сіон»); зреформований чин оо. Василіян, який створив свою друкарню в Жовкві і видавав журнал «Місіонар»; діяльність митрополита Андрея Шептицького. Крім того, уже в світських людей почали виникати ідеї про необхідність оперти суспільне життя на засадах християнської моралі. У цьому напрямку розгортали свою діяльність «Просвіта», такі періодичні видання, як «Правда», «Вечерниці», «Нива», «Мета». Певну роль відіграла і християнсько-суспільна партія Олександра Барвінського з її виданням «Руслан».

Усі ці події, християнсько-католицькі осередки, хоч дещо повільно, але органічно впливали на розвиток українського духовного національного життя. “Без цієї підготовчої стадії, – як зазначає Т. Коструба, – не був би можливий черговий етап українського католицького життя, етап, який видав ... повстання осередків української богословської науки, української католицької преси ... і – української католицької літератури” [3, с.117].

Після Першої світової війни в Галичині почали активно розвиватися католицькі часописи, література католицького спрямування. Основним осередком, з якого вийшла ідея створення української християнської преси, було Марійське Товариство Молоді, засноване митрополитом Йосифом Рутським ще у 1615 році. Після періоду деякого занепаду Марійські Дружини з 1917 року відновлюють та активізують свою роботу. Тоді їх організатором та натхненником став О.Й. Маркевич. Діяльність

Марійського Товариства мала на меті, як зазначалося в Статуті, плекати в молоді щирю побожність, вести її до Бога, до Христа через його Матір – Діву Марію. Статут дружинників наголошував і на тому, що кожен член повинен дбати насамперед про свою духовну чистоту, виховувати в собі живу віру в Бога, боротися з пияцтвом, давати молодшим добрий приклад як в житті, так і в молитві. Крім цього, марійці мали дбати і про “пресове апостольство”, тобто про формування в усій українській спільноті через пресові органи християнського світогляду, виховання патріотично свідомої молоді, повинні були протистояти ідеології, ворожій католицькій релігії. Важливо, що в діяльності Марійського Товариства Молоді брали участь не тільки священники і богослови, а й світські люди, передовсім інтелігенція.

Ідеї для свого друкованого слова українські Марійські дружинники черпали насамперед із західних Марійських журналів. Зрозуміло, що ці ідеї трансформувалися відповідно до українсько-галицьких потреб. Під егідою Марійського Товариства Молоді працювало видавництво «Добра книжка» (1920-1939), а друкованим органом став журнал «Поступ» (1921-1930). Цей місячник був призначений насамперед для української християнської молоді і мав додаток для дітей «Наш Прапор», який з 1922 р. відокремився і виходив під назвою «Наш Приятель».

Крім Марійського Товариства Молоді, галичани гуртувалися і в інших католицьких організаціях: «Обнова», «Орли» (для селянської і ремісничої молоді), «Українська християнська організація», «Український католицький союз».

Були й інші спроби створення католицької преси. Так, у Львові у 20-ті роки виходять: щоденник «Нова Рада», тижневики «Правда», «Мета», «Христос наша сила», «Лицарство Пресвятої Богородиці». З 1931 до 1939 року виходив літературно-науковий місячник «Дзвони».

Стимулюючи роль у духовному самовизначенні греко-католицької ієрархії Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття відіграла діяльність Івана Франка та його однодумців М. Павлика, О. Терлецького, В. Навроцького, преса, яку вони видавали («Громадський друг», «Молот», «Дзвін», «Світ»), особливо створена 1890 року М. Драгомановим, І. Франком і М. Павликом радикальна партія – з її журналом «Народ» і газетою «Громадський голос». Критика “святоюрців”, священників, байдужих до соціальних і національних проблем, у їх статтях і художніх творах привертала увагу громадськості до проблем релігії, її співвідношення з політикою і мораллю, до міжконфесійних суперечок і намагання держав, до складу яких входили розділені землі України, використати церкву (православну і католицьку) для своїх гегемонських цілей. Резонансне значення для кристалізації поглядів на ці проблеми мали і художні твори, як-от: І. Нечуя-Левицького («Хмари»), А. Свидницького («Люборацькі»), І. Франка («Місія», «Чума», «Іван Вишенський», «Мойсей», «Великий шум»), Лесі Українки (драми з життя первіс-

них християн), М. Коцюбинського («У грішний світ»), Є. Ярошинської («Перекинчики»), В. Стефаніка («Побожна», «Гріх»), Ольги Кобилянської («У св. Івана») та ін.

Активізувалися ці процеси з поширенням ідей соціалізму, з оформленням і становленням соціал-демократичних партій в країнах Західної Європи, в Росії, в тому числі і в Західній Україні, що супроводжувалося популяризацією не тільки вільнодумства, ідей анархізму, атеїзму, а й зниженням авторитету церкви, рівня моральності. З цього погляду привертала увагу читачів і критиків творчість В. Винниченка. Для галичан і закарпатців важливим чинником національно-релігійного самосвідомлення була Перша світова війна, зокрема окупація їх земель російською армією, ставлення російських шовіністів до української культури, до УГКЦ. Приголомшливо вплинула на суспільну свідомість українців поразка визвольних змагань 1918-1920 рр.

Усі названі вище чинники зумовили спочатку різке підвищення національно-патріотичного руху, ріст національної самосвідомості, оновлення, модернізацію української культури, а згодом – повну розгубленість і тимчасову депресію. У таких умовах зазнала нового випробування християнська мораль, християнська церква, зокрема УГКЦ, яка посилила свій благодотворний вплив на молодь.

Це спостеріг і влучно описав В. Бобинський, переживши особисто всі перипетії галицької молоді. Він у статті «Літературне життя по цей бік Збруча» (1923) писав: "...підростаюча в краю на шкільних лавках молодь, позбавлена в часі війни колишніх провідників з рядів університетського студентства, підпала скоро впливам духовенства, котре, зрозумівши неправильність дотеперішнього методу недоторкання дражливих питань релігії і науки, почало звертати увагу молоді саме на ті проблеми та, освітлюючи їх із свого становища, встигло притягнути на свій бік кращі, думаючі елементи та закріпити свою владу так, що в середній школі та між наймолодшими річниками університетської молоді тепер майже всевладно панує дух "освіченого клерикалізму"» [4, с.443]. Це писалося тоді, коли у Львові виходив журнал «Поступ», редагований студентами, і з'явився «Альманах українських богословів».

Отже, як бачимо, в Галичині греко-католицька церква і духовенство впродовж останніх віків творили таке унікальне середовище, через яке все українське населення залучалося до національного, культурного, освітнього життя. Як зазначив І. Сохацький, "Греко-католицька церква благословила кожний здоровий національний почин, супроводила його молитвою та доброю порадою. Вона ділила долю й долю народу, переживала з ним дні слави та часи найбільшого упадку. У найтяжчих хвилях свого життя знаходив нарід в Церкві розраду, потіху і поміч. Церква і нарід так тісно сплелися в Галичині з собою, що віддалити їх, від себе годі" [5, с.5-6].

У такій атмосфері формувалася ідея організаційного оформлення літераторів та журналістів християнсько-католицької орієнтації, які водночас були українськими патріотами.

Література

1. Шептицький Л. Галицька грецька митрополія: засади і потреби / Лев Шептицький. – Українські католицькі священики – сила національного відродження. – Богословія (Bohoslovia). – Т.60. vol. – Рим, 1996. – С. 119-136. Див. також: Химка І.-П. Греко-католицька і національне відродження у Галичині 1772-1918 // Ковчег. – 1993. – Ч.1. – С. 67-99.
2. Химка І. Релігія і національність в Україні другої половини XVIII-XX століть // Ковчег. – 2003. – Ч.4. – С. 55-66.
3. Коструба Т. Огляд української літератури в 1918-1938 рр. / Теофіл Коструба // Життя і слово (Інсбрук). – 1948. – Ч.2.
4. Бобинський В. Літературне життя по цей бік Збруча / василь Бобинський // Гість із ночі. Вибране. – К., 1993. – С. 436-449.
5. Сохацький І. Переслідування Української греко-католицької церкви московиніями / І.Сохацький. – Мюнхен: Українське католицьке видавництво, 1954. – 240 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 24.09.2012 р.

*Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Хоробом С.І.,
докт.філол.наук, професором Гром'яком Р.Т. (Тернопіль)*

DEVELOPMENT OF CATHOLIC LITERATURE AND PRESS IN WESTERN UKRAINE (GENESIS, TENDENCIES)

I. M. Grom'yak

Chicagscy college; The USA, Chicago

Genesis and progress trends of catholic literature and press in Western Ukraine is explored in the article. The "organic" of such creation is led to in the west Ukrainian literary-journalistic environment.

Key words: *Christian literature, church editions, religious newspapers and magazines, Ukrainian catholic press.*